

Ett temanummer om hållbar utveckling som utbildningsområde i svensk högre utbildning

Ida Lidegran

Detta nummer av *Praktiske grunde* handlar om hållbar utveckling i svensk högre utbildning.¹ Det som gör detta område nästintill unikt är att det omnämns i högskolelagen. Där står inskrivet sedan år 2005: ”Högskolorna skall i sin verksamhet främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö, ekonomisk och social välfärd och rättvisa” (Högskolelagen 1992:1434, 1 kap., Inledande bestämmelser, 5§). Detta vittnar om den tyngd som från politiskt håll lagts på att ge området en framskjuten plats i högskolan. Vi närmar oss frågan om hållbar utveckling och dess ställning i högskolan utifrån utbildningssociologiska utgångspunkter. Med ett sådant angreppssätt får man framför allt fatt i relationer mellan hållbar utveckling och andra ämnen, utbildningar och programinnehåll. En viktig aspekt här är de studenter som rekryteras till utbildningarna och de tillgångar de har med sig i bagaget, vilket också är avgörande för den position som utbildningarna intar i högskolefältet. Saken är också den att forskningen om hållbar utveckling hittills nästan uteslutande har varit av didaktisk karaktär och detta tycks vara fallet såväl i en svensk kontext som i en internationell (Lundholm 2003).

Mer precis syftar vårt forskningsprojekt ”Ett kunskapsområdes uppkomst och etablering: Hållbar utveckling som undervisningsämne inom svensk högre utbildning. En utbildningssociologisk studie” till att analysera uppkomsten av utbildningar inom hållbar utveckling utifrån förankringar i tre större forskningsområden. För det första hämtas inspiration från teorier och traditioner som rör disciplinernas uppkomst och strukturer (Abbott 2001; Biglan 1973; Kuhn 1996 med flera). En redogörelse för detta finns framför allt i

detta temanummers tredje bidrag ”Hållbar utveckling över akademiska gränser? Ämnens samförekomster i svenska högskoleprogram” av Tobias Dalberg och Ida Lidegran. För det andra är högskolans organisation av stor betydelse för att förstå de villkor som påverkar utbildningsutbudets struktur och förändringar. Detta är ett huvudtema i artikeln ”Uppkomsten av utbildningar inom hållbar utveckling i svensk högskola” författad av Ida Lidegran, Mikael Börjesson och Tobias Dalberg. Det tredje området är forskning om högskolan som ett socialt rum strukturerat av polariteter och oppositioner mellan utbildningar och lärosäten som i olika hög grad befolkas av universitetslärarsöner, företagsledardöttrar, klasslärarsöner, arbetardöttrar och så vidare. Denna forskning tar utgångspunkt i Pierre Bourdieu och hans medarbetares studier av den franska högskolan (Bourdieu & Passeron 1964; Bourdieu 1984, 1989) och de motsvarande studier som inom ramen för vår forskningsgrupp, SEC² gjorts av det svenska högskolefältet och sociala gruppernas utbildningsstrategier (Broady & Palme 1992; Broady et al 2002; Börjesson 2006; Lidegran 2009). Detta berörs i Ylva Bergströms och Johan Prytz artikel ”Hållbar utveckling på KTH – ett utbildningsområde med anspråk på tillväxt?” och kommer att utvecklas mer i kommande publikationer från projektet.

Projektets särart karaktäriseras av en ambition att från det utbildningssociologiska hållet angripa de problem som kunskaps- och vetenskapssociologer vanligen är upptagna av. Inom utbildningssociologin brukar man undersöka sådant som studentrekrytering, studie- och studentkulturer och relationer mellan utbildning och arbetsmarknad och samhällslivet i övrigt. Inom vetenskapssociologin och besläktade studier av andra kunskapsområden än de vetenskapliga är man inriktad

1 Ett tack riktas till Donald Broady och Mikael Palme för värdefulla genomläsningar av artiklarna.

2 Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (se <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/>).

mot sådant som aktörernas praktiker, publiceringar, vetenskapliga kontroverser och vetenskapliga eller politiska ställningstaganden, åtminstone inom anglosaxisk forskning sällan med utgångspunkt i mer systematiska undersökningar av varifrån dessa aktörer som befolkar områdena kommer och vad de har i bagaget (se standardantologin Pickering 1992). I detta specialnummer tar vi ett första steg i en sådan analys och ställer övergripande frågor om hållbar utvecklings inträde och utveckling i högskolan för att framöver kunna utveckla och fördjupa förståelsen för vad som händer när ett politiserat område gör sin entré i vetenskapliga sammanhang. Ambitionen är framgent att också undersöka relationen mellan den utbildningsmässiga basen och forskningens utveckling. Vilka kopplingar finns mellan forskning inom hållbar utveckling och den utbildning som bedrivs inom området? Men först alltså en analys av hållbar utveckling i svensk högskola.

I den första artikeln, ”Uppkomsten av utbildningar inom hållbar utveckling i svensk högskola”, ger Ida Lidegran, Mikael Börjesson och Tobias Dalberg en övergripande bild av hur uppkomsten och utvecklingen av utbildningar inom hållbar utveckling ser ut i svensk högskola. I analyserna jämförs utbildningar inom hållbar utveckling med utbildningar inom miljövetenskap och olika varianter där ekologi eller eko- ingår som en komponent (humanekologi, ekoteknik och så vidare). Anledningen till jämförelsen är att de senare ligger innehållsmässigt nära hållbar utveckling och har en längre historia i utbildningssystemet. Till grund för denna studie ligger avidentifierade individbaserade data över samtliga registrerade studenter i högskolan 1977–2009. Bilden som studien ger är att miljöområdet som helhet (inkluderande miljöutbildningar, eko-utbildningar och utbildningar inom hållbar utveckling) har expanderat förhållandevis kraftigt under perioden 1977–2009. Det råder dock stora skillnader inom området och miljö är det enskilt största området. Miljöutbildningarna utgör under hela perioden en betydligt större del av högskolan än vad såväl eko-utbildningarna som utbildningar inom hållbar utveckling gör. Så i ljuset av framför allt miljöutbildningarna har utbildningar inom hållbar utveckling en svag position i högskolan. Denna något bräckliga position visar sig på olika sätt. Utbildningarna är förhållandevis få, kurserna som finns jämförelsevis korta och hållbar utveckling finns varken repre-

senterad i utbildnings- eller forskningsnomenklaturen i den officiella högskolestatistiken. Under slutet av undersökningsperioden ökar dock antalet utbildningar inom hållbar utveckling ordentligt. Resultaten pekar på den vikt införandet av Bologna-systemet haft för inträdet av utbildningar inom hållbar utveckling i svensk högskola. De tekniska högskolorna med KTH (Kungliga Tekniska högskolan) i spetsen har använt den nya uppkomna nisch som Bologna gett och startat upp flera masterutbildningar med inriktning mot hållbar utveckling med framför allt internationella studenter.

Eftersom KTH visar sig vara det mest betydelsefulla enskilda lärosätet sett till utbildningar med benämningen hållbar utbildning undersöker vi detta lärosäte närmare i den andra artikeln, ”Hållbar utveckling på KTH – ett utbildningsområde med anspråk på tillväxt?”. I denna studie använder Ylva Bergström och Johan Prytz program- och kurskataloger för att utforska det undervisningsinnehåll som hållbar utveckling är behäftat med och var i floran av utbildningar vid KTH som vi finner kurser med hållbarhet utveckling som tema. Resultaten av innehållsstudierna diskuteras i relation till utbildningarnas skiftande rekrytering av manliga och kvinnliga studenter, antagningströsklar och utbildningarnas varierande mängd av anseende. Det sker en förskjutning under perioden 1993–2009 från att hållbar utveckling fylls med innehåll som har att göra med föroreningar, skador, förstörelse, förgiftning, kris och kollaps till att i slutet av perioden mer handla om återvinning och återhämtning. Det sker även en kursändring i innehållet av hållbar utveckling vid KTH som kan beskrivas som en övergång från konkreta frågeställningar till mer abstrakta sådana. Ytterligare en aspekt som blir synlig i genomgången av program- och kurskatalogtexterna är att hållbar utveckling knyts till värden som har med etik och allmänbildning att göra. Hållbar utveckling blir ett centralt tema kring vilken civilingenjören bygger sin etik och förstår sin roll i samhället. Artikelförfattarna dryftar tanken att vi kanske skymtar ett slags spegelvänd ”social ingenjörskonst” där ingenjören träder in i samhällsvetenskapen och griper tag i sociala och politiska frågor istället för att samhällsvetaren använder teknik för att planera samhällen. De civilingenjörsprogram som har en tydlig koppling till hållbar utveckling har också en förhållandevis hög

andel kvinnliga studenter. Civilingenjörutbildningarna har länge arbetat med att öka attraktiviteten hos kvinnor och ur detta perspektiv har program med en profilering mot miljö eller hållbar utveckling fungerat effektivt. Vi ska nog dock förstå rekryteringsansatsen vidare än att bara handla om kön. Hållbar utveckling anspelar på yrkesvärden och en yrkesethos som signalerar att man vill bidra till en bättre värld. Detta är en aspekt som hittills varit en viktig del av läkarutbildningens prestige men som vi inte på samma sätt funnit tidigare vid civilingenjörutbildningarna. Det tycks vara på gång en förändring där civilingenjörutbildningarna inte enbart matchas mot en karriärväg inom näringslivet och statliga myndigheter utan även marknadsförs som utbildningsvägar som handlar om att bidra till en allmän ”god” och hållbar samhällsutveckling. Uppenbarligen verkar detta appellera till kvinnor i större utsträckning än de traditionella utbildningarna.

I den tredje artikeln ”Hållbar utveckling över akademiska gränser? Ämnens samförekomster i svenska högskoleprogram” utforskar Tobias Dalberg och Ida Lidegran ämneskombinationer i studenters utbildningsprogram. Hållbar utveckling lyfts både i forsknings- och i utbildningssammanhang fram som särdeles lämpat för tvär- och mångvetenskapliga frågeställningar och anses också vara ett tvär- och mångvetenskapligt område. Genom att studera vilka ämnen som förekommer tillsammans i studenternas utbildningar undersöks sannolikheten för att olika typer av ämnen kombineras i studenternas utbildningsprogram, vilket indikerar områdets grad av tvär- och mångvetenskaplighet. Utfallet ger fyra poler i vad vi kallar rummet av ämnens samförekomster i utbildningsprogram: en pol bestående av naturvetenskap och teknik, en av samhällsvetenskap och humaniora, en av medicin och naturvetenskap och slutligen en pol innehållande språkvetenskapliga och kulturvetenskapliga ämnen. Strukturen av ämneskombinationer i högskolan följer till stora delar en fakultetslogik. Polerna beskriver de mest sannolika kombinationer av ämnen i studenternas utbildningar och de ställer osannolika kombinationer mot varandra. Det vill säga att teknikvetenskapliga ämnen kombineras med varandra i stor utsträckning och teknik kombineras i mycket liten utsträckning med samhällsvetenskapliga ämnen och så vidare. När vi ser hur utbildningar inom hållbar utveckling sprider sig i rummet av ämnenas

samförekomster kan vi konstatera att dessa utbildningar framför allt är av två typer, utbildningar inom teknik och inom ekonomi. Dessa utbildningar är varken mer eller mindre ämnesöverskridande än andra utbildningar inom respektive område. Det vill säga att utbildningarna inom hållbar utveckling följer samma mönster för samarbeten mellan ämnen inom utbildningsprogrammen som tekniska och ekonomiska utbildningar och ur detta perspektiv är det svårt att hävda att utbildningsområdet hållbar utveckling är mer tvär- och mångdisciplinärt än andra områden. Det finns inte heller några tecken på att utbildningar inom hållbar utveckling skulle vara mer tvär- eller mångvetenskapliga än utbildningar i allmänhet. I så fall skulle dessa utbildningar hamnat i mitten av strukturen och kombinerat ämnen från flera av de olika polerna som rummet byggs upp av.

Artiklarna i detta nummer ger några bilder av etableringen av utbildningsområdet hållbar utveckling i svensk högre utbildning. Vi har framför allt tagit fasta på kurs- och programtitlar där miljö, eko- eller hållbar utveckling finns med i benämningen, vilket naturligtvis är en begränsning. Innehåll som har med hållbar utveckling att göra kan ju mycket väl finnas med i kurser även om det inte syns i kurs- eller programetiketten. De inslag av hållbar utveckling som är integrerat i kurser eller program med andra benämningar har vi alltså inte studerat. Istället har utgångspunkten varit all utbildning där hållbar utveckling utgör en så central komponent att den upptar delar eller hela utbildningsbenämningen. Utifrån denna ingång till hållbar utveckling kan vi dra slutsatsen att det inte gjort särskilt starka avtryck i högskolan, och särskilt inte i proportion till den uppmärksamhet som området fått från politiskt håll. Bilderna av hållbar utveckling i högskolan som tecknas i detta specialnummer öppnar upp för frågan om vi verkligen kan tala om att det har etablerats i högskolan eller om det snarare handlar om ett inträde som i framtiden kan leda antingen till en konsolidering eller till en försvagning. Hur utvecklingen framöver kommer att se ut låter vi dock vara osagt.

Ida Lidegran

Universitetslektor i utbildningssociologi, Uppsala universitet. Projektledare för forskningsprojektet ”Ett kunskapsområdes uppkomst och etablering: Hållbar utveckling som undervisningsämne inom svensk högre

utbildning. En utbildningssociologisk studie”. Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Referenser

- Abbott, A. 2001. *Chaos of Disciplines*. Chicago: University of Chicago Press.
- Biglan, A. 1973a. The Characteristics of Subject Matter in Different Academic Areas. *Journal of Applied Psychology*. 3/57: 195–203.
- Biglan, A. 1973b. Relationships between Subject Matter Characteristics and the Structure and output of University Departments. *Journal of Applied Psychology*. 3/57: 204–213.
- Bourdieu, P. 1984. *Homo Academicus*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. 1989. *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. & J-C. Passeron 1964. *Les héritiers. Les étudiants et la culture*. Paris: Minuit.
- Broady, D., M. Börjesson & M. Palme 2002. Det svenska högskolefältet under 1990-talet. Den sociala rekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena. In *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*, red. T. Furusten, 13–47; 135–154. Stockholm: Högskoleverket.
- Broady, D. & M. Palme 1992. *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*. Stockholm: HLS.
- Börjesson, M. 2007. Det svenska högskolefältet anno 1998. In *Expansion och kontraktion. Utmaningar för högskolesystemet och utbildningsforskare. Rapport från ett symposium*, red. B. Askling, R. Foss Lindblad & G-B Wärvik, 60–71. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Högskolelagen* 1992:1434.
- Kuhn, T. S. 1996. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press [1962].
- Lidegran, I. 2009. *Utbildningskapital. Om hur det alstras, fördelas och förmedlas*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lundholm, C. 2003. *Att lära om miljö. Forskar- och högskolestuderandes tolkningar av ett miljöinnehåll i utbildningen*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Pickering, A. red. 1992. *Science as Practice and Culture*. Chicago: University of Chicago Press.